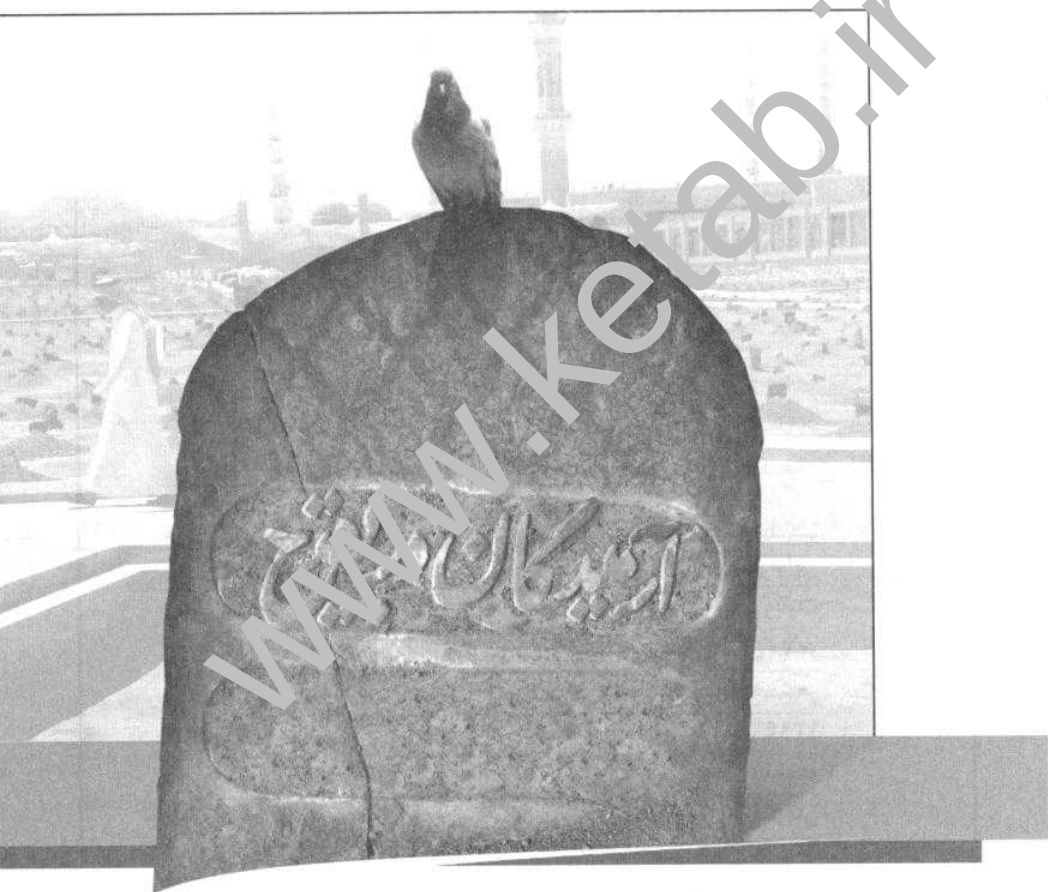

نویسنده: علی اکبر نوایی

سرشناسه: نوایی، علی اکبر
 عنوان و نام پدید آور: آرمیدگان در بقیع / تهیه و تنظیم پژوهشکده حج و زیارت.
 مشخصات نشر: تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۴.
 مشخصات ظاهری: ۴۰۸ ص.
 شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۴۰-۶۲۵-۵
 وضعیت فهرست‌نویسی: قیفا.
 یادداشت: کتابنامه ص. [۳۸۵] - ۴۰۷؛ همچنین به صورت زیر نویس.
 موضوع: محمد ﷺ، پیامبر اسلام، ۵۳ قبل از هجرت - ۱۱ ق.
 موضوع: بقیع -- تاریخ
 موضوع: صحابه -- سرگذشت‌نامه‌ها
 موضوع: مکه (عربستان سعودی) -- تاریخ
 شناسه خزوده: حوزه نمایندگی ولی فقیه در امور حج و زیارت. پژوهشکده حج و زیارت
 رده‌بندی کنگره: ۱۳۰ / ۱۰۱ / ۲۶۲ BP
 رده‌بندی دیویی: ۲۹۷ / ۶۳۸
 شماره کتابشناسی ملی: ۶۹۵۵۵۶۰۶

آرمیدگان در بقیع

تألیف:	علی اکبر نوایی
تدوین:	پژوهشکده حج و زیارت
ناشر:	مؤسسه فرهنگی هنری مشعر
چاپ و صحافی:	چاپخانه مشعر
نوبت چاپ:	اول - زمستان ۱۳۹۴
شمارگان:	۱۰۰۰ نسخه
بها:	۱۶۵۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۴۰-۶۲۵-۵ ISBN: 978-964-540-625-5

مراکز پخش و فروشگاه‌های مشعر:
 تهران: تلفن: ۰۳-۶۴۵۱۲۰۰۳ / ۰۲۱ / قم: تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۳۸۴۰۰

فهرست

۱۱	دیباچه
۱۳	مقدمه

فصل اول: بقیع و جایگاه آن

۱۹	بقیع در بستر تاریخ
۲۵	مفهوم شناسی بقیع
۲۶	گوناگونی بقیع‌ها
۲۸	رسمیت دفن در بقیع، به وسیله پیامبر صلی الله علیه و آله
۲۸	جایگاه بقیع در اندیشه نبوی
۳۹	حرمت بقیع در سیره معصومین و امامان شیعه علیهم السلام
۴۰	جایگاه بقیع در سیره علوی
۴۲	نگاه به بقیع در سیره فاطمه زهرا علیها السلام
۴۵	بقیع در نگاه امام حسن مجتبی علیه السلام
۴۷	بقیع در سیره سید الشهداء علیه السلام
۴۸	جایگاه بقیع در سیره امام سجاده علیه السلام
۴۹	جایگاه بقیع در سیره امام باقر علیه السلام

- ۴۹ ..... بقیع از منظر امام صادق علیه السلام
- ۴۹ ..... جایگاه والای بقیع در اندیشه موسی بن جعفر علیه السلام
- ۵۰ ..... حضور علی بن موسی الرضا علیه السلام در بقیع
- ۵۲ ..... جایگاه و عظمت بقیع در نگاه مسلمانان
- ۵۲ ..... دیدگاه‌ها در عظمت بقیع
- ۵۳ ..... دیدگی اهل سنت
- ۵۳ ..... دیدگاه شیعه
- ۵۶ ..... دیدگاه المان این سنت

فصل دوم: صحابه راستین پیامبر صلی الله علیه و آله

- ۶۷ ..... مقدمه
- ۶۹ ..... طبقات و گروه‌های خفته در بقیع
- ۶۹ ..... قبور صحابه مطهر و یاران صادق
- ۶۹ ..... ۱. عثمان بن مظعون
- ۷۵ ..... ۲. اسعد بن زراره انصاری خزر جی
- ۷۹ ..... ۳. ابوسعید خدری
- ۸۰ ..... ۴. اسید بن حضیر بن سماک اشهلی
- ۸۲ ..... ۵. خنیس بن حذافه
- ۸۲ ..... ۶. سعد بن معاذ
- ۸۴ ..... ۷. مقداد بن اسود
- ۸۸ ..... ۸. عبدالله بن مسعود
- ۹۲ ..... ۹. اسامه بن زید
- ۹۵ ..... ۱۰. ارقم بن ابی ارقم
- ۹۷ ..... ۱۱. ابوسفیان بن حارث

۷	
۹۸	۱۲. کلثوم بن هدم
۹۹	۱۳. جابر بن عبدالله انصاری
۱۰۸	۱۴. صهیب بن سنان
۱۱۰	۱۵. شماس بن عثمان
۱۱۱	۱۶. ابوقتاده انصاری
۱۱۴	۱۷. قیس بن سعد بن عباده
۱۱۵	۱۸. ابورافع
۱۱۷	۱۹. جبلة بن عمرو انصاری (ساعدی)
۱۱۹	۲۰. حاطب بن ابی بلتعنه
۱۲۵	۲۱. حکیم بن حزام
۱۲۸	۲۲. قتاده بن نعمان
۱۲۹	۲۳. مالک بن قیس (ابوخیثمه)
۱۳۲	۲۴. ابی بن کعب، سید القراء
۱۳۸	۲۵. ابوالهیثم بن التیهان الاشهل
۱۴۱	۲۶. نوفل بن حارث
۱۴۱	۲۷. براء بن معرور
۱۴۷	۲۸. بشر بن براء بن معرور
۱۵۱	۲۹. عبدالله بن سلام
۱۵۷	۳۰. کعب بن عمرو
۱۵۸	۳۱. سهل بن سعد ساعدی خزرجی؛ ابوالعباس
۱۶۶	۳۲. جبیر بن مطعم
۱۶۹	۳۳. نوفل بن حارث
۱۷۰	۳۴. ابوغیس، عبدالرحمان
۱۷۴	۳۵. عبدالله بن امّ مکتوم
۱۸۱	۳۶. قیس بن عاصم منقری

۳۷. عبدالله بن عتیک ۱۸۷
۳۸. حکیم بن حزام ۱۹۱

فصل سوم: دیگر صحابه پیامبر ﷺ

- مقدمه ۱۹۹
۱. ابوهریره دوسی ۲۰۰
۲. عبدالرحمان بن عوف ۲۰۹
۳. مغیره بن شعبه ۲۱۵
۴. سعد بن ابی وقاص ۲۱۹
۵. سعید بن زید ۲۲۵
۶. سلمه بن اکوع ۲۳۲
۷. حکم بن ابی العاص ۲۳۲
۸. سمرة بن جندب ۲۳۷
- توضیحی اجمالی در باب عدالت صحابه ۲۴۱
- مناقشات در حدیث از ناحیه اهل سنت ۲۴۲

فصل چهارم: وابستگان و خوشاوندان پیامبر ﷺ و اهل بیت

۱. ابراهیم، فرزند محبوب پیامبر ﷺ ۲۴۵
۲. عباس، عموی پیامبر ﷺ ۲۵۲
۳. عقیل بن ابی طالب ۲۶۵
۴. عبدالله بن جعفر بن ابی طالب ۲۷۴
۵. محمد حنفیه ۲۹۰
۶. اسماعیل، فرزند امام جعفر صادق ۳۰۰

فصل پنجم: همسران پیامبر ﷺ

۳۱۱	۱. أم سلمه
۳۲۳	۲. عایشه، دختر ابوبکر بن ابی قحافه
۳۳۰	۳. حفصه، دختر عمر بن خطاب
۳۳۶	۴. زینب بنت جحش
۳۴۱	۵. جویریة
۳۴۵	۶. رمله (أرجیه) دختر ابوسفیان
۳۵۱	۷. ماریه قبطیه
۳۵۷	۸. زینب بنت خزیمه
۳۵۹	۹. صفیه دختر حنی بن آخطب
۳۶۲	۱۰. میمونہ، دختر حارث الہلالیہ
۳۶۶	۱۱. سوده بنت زمعه بن قیس
۳۶۸	چگونگی رفتار و برخورد پیامبر ﷺ با همسران
۳۷۲	فلسفه تعدد همسران پیامبر ﷺ
۳۷۲	نگاهی به فرهنگ حاکم بر جزیره العرب
۳۷۴	ازدواج‌های پیامبر ﷺ، تابعی از مصالح کلی
۳۸۱	اهداف ازدواج‌ها
۳۸۱	۱. اهداف تبلیغی
۳۸۲	۲. اهداف حمایتی از ضعفا و نو مسلمانان
۳۸۳	۳. رهایی کنیزان
۳۸۵	کتابنامه

دیاچه

مجله میقات حج از این تلاش‌ها در حوزه حج و حرمین در جامعه اسلامی ما است که توانسته در طول سال‌ها، متمادی جایگاه یگانه خود را در این بخش حفظ کند و به بالندگی و رشد برسد. یکی از دستاوردهای این مجله علمی، اندوخته شدن ذخایری ارزشمند در موضوع‌های مختلفی است که طی سال‌ها در مجله نشر یافته و با گذر زمان، هنوز تشنگی جامعه به آن کاهش نیافته است و می‌طلبد تا با گردآوری مجموعه‌های موضوعی متناسب و عرضه آن به جامعه علمی، به این نیاز پاسخ داده شود.

مظلومیت قبرستان بقیع و مدفونان آن که هنوز در زیر آوار تخریب و تلافی و وهابیت برای گمنام نگهداشتن آن هستند، نیاز به آثاری را که به شناخت بیشتر بقیع و دفن‌شدگان آن می‌پردازد، دو چندان می‌کند. کتاب حاضر به نام آرمیدگان در بقیع تلاشی در برابر کوشش وهابیان برای محو آثار بقیع است. این اثر حاصل ۱۸ مقاله به خامه پژوهشگر از جمند جناب حجت الاسلام و المسلمین علی اکبر نوایی است که پیش از این در مجله میقات حج سلسله‌وار نشر یافته که اکنون در قالب و ساختار کتاب عرضه می‌شود.

گروه تاریخ و سیره پژوهشکده حج و زیارت ضمن تشکر و تقدیر از نویسنده ارجمند و همچنین جناب آقای رضا باذلی و حجت الاسلام و المسلمین محمدمهدی فقیه بحر العلوم که کار تهیه و تنظیم این اثر را بر عهده داشتند، امیدوار است انتشار این اثر خدمتی در راه آشنایی با حرمین شریفین و گلزار مظلوم بقیع باشد و از خوانندگان و صاحب نظران محترم تمنا دارد تا با ارائه پیشنهادها و انتقادهای سازنده خود به پربارتر شدن این مجموعه بیاورند.

انه ولی التوفیق

پژوهشکده حج و زیارت

گروه تاریخ و سیره

www.ketab.ir

مقدمه

بقیع، نام مشهورترین و مهمی‌ترین قبرستان در تاریخ اسلام و از زمان حضور پیامبر ﷺ در مدینه تا عصر حاضر است که در انتهای جنوب شرقی شهر مدینه، به فاصله اندکی از مسجدالنبی ﷺ و بقعه نوالی پیامبر ﷺ قرار دارد و محصور در دیواری مشبک، در وسط شهر مدینه است.

بقیع، در گذشته دور و قبل از هجرت، درختان بسیار داشته که شهرت یافتنش به «بقیع الغرقه»، بدان سبب بوده و در زمان و عصر ما، کلاه «شرف» از آن حذف گردیده و به «بقیع» شهرت یافته است.

از نقل‌های تاریخی بر می‌آید، نخستین کسی که به دستور پیامبر ﷺ در بقیع مدفون شد: صحابی وارسته، اسعد بن زراره بود که پیامبر ﷺ برایش مقامی والا و بلند قائل بود و پس از وی، عثمان بن مظعون، برادر رضاعی پیامبر ﷺ و شخص سوم، ابراهیم، فرزند محبوب و دلبد آن حضرت بوده است و پس از آن بود که به عنوان مقبره مسلمانان مشهور گردید.

بیشتر مدفونین در بقیع، از شخصیت‌های ممتازی هستند که در اندیشه نبوی و اهل بیت ﷺ، از جایگاهی والا و بلند برخوردار بوده‌اند، تا آنجا که پیوسته در بقیع حضور می‌یافتند و برای آرمیدگان آن دیار استغفار می‌کردند. این سنت بزرگ و الهی در میان

مسلمانان معمول و رایج شد. عظمت بقیع با ساخت قبه‌ها و سنگ نوشته‌های هنری و بناهای فخیم و ضریح‌های ثمین نمود یافت و والیان مدینه همچنان بر این امر اهتمام داشتند. پیامبر صلی الله علیه و آله برای مدفونین در بقیع عظمت فراوانی قائل بود؛ تا جایی که فرمودند:

يُحْتَسَرُ مِنْ هَذِهِ الْمَقْبَرَةِ سَبْعُونَ أَلْفًا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ، وَكَأَنَّ وَجُوهُمْ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ.^۱

از این قبرستان هفتاد هزار تن محشور می‌گردند در حالی که بدون حساب وارد بهشت می‌شوند. گویا صورت‌هایشان، ماه شب چهارده است! نورالدین ابی بن احمد سمهودی در کتاب وفاء الوفا، در عظمت جایگاه و اهمیت مدفونان بقیع، می‌نویسد:

قال المطري: إن أكثر صحابة رضي الله تعالى عنهم ممن توفي في حياة النبي و بعد وفاته مدفونون بالبقيع. وكذلك سادات أهل بيت النبي و سادات التابعين. وفي مدارك عياض عن مالك: أن هناك بالمدينة من الصحابة نحو عشرة آلاف.

و قال المجذ: لا شك أن مقبرة البقيع محشوة بالجهاء الغفير من سادات الامة.^۲

مطری گوید: بیشتر صحابه - رضی الله عنهم - از کسانی که در دوره حیات پیامبر صلی الله علیه و آله و پس از ایشان از دنیا رفته‌اند، در بقیع مدفون شده‌اند و همچنین بزرگانی از اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله و سادات تابعین در این دیار آرمیده‌اند. در مدارک عیاض نیز از مالک نقل شده که گفت: مقبره‌ای در مدینه است که حدود ده هزار نفر از صحابه در آن مدفون‌ند، و مجذی گوید: شک نیست که مقبره بقیع در بردارنده جمع کثیری از بزرگان امت اسلامی است.

مدفونان در بقیع در چند طبقه قرار گرفته‌اند:

- صحابه راستین پیامبر صلی الله علیه و آله همچون عثمان بن مظعون، اسعد بن زراره، ابی سعید

۱. وفاء الوفا، سمهودی، نور الدین علی بن احمد، ج ۲، دار احیاء التراث العربی، ۱۹۸۹م - ص ۸۸۶.

۲. تاریخ المدینة المنورة، ج ۱، ص ۷۸.

خدری، اسید بن حضیر، جابر بن عبدالله انصاری و...

- برخی از صحابه که بعد از نبی گرامی صلی الله علیه و آله مسیری غیر از آرمان‌های اولیه پیمودند.

- چهار امام معصوم شیعه علیهم السلام.

- همسران و دختران پیامبر صلی الله علیه و آله منسوبین آن حضرت، شهیدان میدان‌های جهاد و

شهادت و تابعین.

طبقات یاد شده، در این رویکرد پژوهشی به بررسی نهاده شده‌اند.

گفتن است: دو عامل، نگارنده را به این سیر مطالعاتی و پژوهش واداشت:

نخست، دغدغه‌ای که در این مقوله داشتم و به آن می‌اندیشیدم و همپای اندیشه‌ام بارقه عنایت الهی را در وضوح، در مدینه منوره در کنار مضجع نورانی خاتم رسولان در جریان حج (۱۳۸۵ ه. ش) مشاهده نمودم.

و سپس، دستور نمایند، فرهیخته و اندیشمند مقام معظم رهبری حضرت حجت‌الاسلام والمسلمین جناب حاج آقا سی‌سکر امام عزه و توفیق‌الله که در آن زمان (سال ۱۳۸۵ ه. ش) حضرتشان، معاونت امرش و پژوهش بعثه مقام معظم رهبری را برعهده داشتند و در ادامه کار، عنایت و فیض و لطف الهی همواره در کنارم بود، که عصاۃ آن تحقیقات نسبتاً سخت و دشوار، ابتدا در قالب مقالاتی در مجله و سپس «مقالات حج» به چاپ رسیده که از آن مجموعه، ۱۸ مقاله به محضرشان تقدیم می‌گردد.

این رویکرد، به حول و قوه و فیض الهی، تا رسیدن به نتیجه نهایی و اتمام کار ادامه می‌یابد که در شماره‌های بعد فصلنامه میقات حج منتشر و سرانجام به صورت مجلد دوم و شاید سوم ارائه خواهد شد.

اکنون از روحانیون فرهیخته و ارجمند و اساتید بزرگوار استمداد می‌طلبم که این حقیر را از ارائه نظرات، انتقادات و پیشنهادهای سازنده و راهگشا محروم نفرمایند و لطفشان را دریغ ندارند.

علی اکبر نوابی